

Received / Makale Geliş Tarihi 06.10.2023
Published / Yayınlanma Tarihi 30.11.2023
Volume / Issue (Cilt/Sayı)-ss/pp 10(101), 3200-3205

Review Article / İnceleme Makalesi
10.5281/zenodo.10256890

Dr. Öğr. Üyesi Zafer Çil

<https://orcid.org/0000-0001-5703-8286>

Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muş / TÜRKİYE

ROR Id: <https://ror.org/009axq942>

1980-1993 Yılları Arasında Türk Basını

Turkish Press Between 1980-1993

ÖZET

Bu çalışmada 1980-1993 yılları arası Türk basını incelenmiştir. Çalışma kapsamında Türkiye’de basının 12 Eylül Askeri Müdahalesinden 1993 yılına kadar olan tarihsel süreci ele alınmıştır. 12 Eylül Askeri Müdahalesinin basın üzerindeki etkileri ve basın özgürlüğü konuları irdelenmiştir. Bu bağlamda basın mesleği, meslek kuruluşları ve basın mensuplarının sorunlarına değinilmiştir. Son olarak, 1980-1993 arası demokrasi, basın, siyaset ve değişim konularına da değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Basını, 12 Eylül, Demokrasi, Siyaset, Basın.

ABSTRACT

In this study, the Turkish press between 1980 and 1993 was examined. Within the scope of the study, the historical process of the press in Turkey from the September 12 Military Intervention to 1993 was discussed. The effects of the September 12 Military Intervention on the press and press freedom issues were examined. In this context, the problems of the press profession, professional organizations and press members are mentioned. Finally, the subjects of democracy, press, politics and change between 1980-1993 were also mentioned.

Keywords: Turkish Press, 12 September, Democracy, Politics, Press.

1. GİRİŞ

Basın tarihi açısından önem arz eden olayların değerlendirilmesini konu alan bu çalışma ile demokrasi, siyaset, kamuoyu ve basın olgusu Türkiye açısından ele alınmıştır. Basın ve basın mesleğini ilgilendiren olayları kesin zaman aralıklarıyla ayırarak incelemek mümkün değildir. Her ne kadar sosyal ve ekonomik yönü ağır basan olayların sebep ve sonuçlarının birlikte değerlendirilmesi gerekmekte ise de çalışmanın konusunu oluşturan tezin kapsamı kronolojik olarak 1980 ile 1993 yılları arasındaki zaman dilimiyle sınırlı tutulmuştur. Türkiye 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle birlikte ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan yeni bir döneme girmiştir. 12 Eylül ile birlikte başlayan ve 1993 yılında Turgut Özal’ın ölümüne kadar devam eden olaylar Türk basınına yakından ilgilendirmiştir. 1980 yılı öncesi ve 1993 yılından sonraki Türk basınında yaşanan olayları birbirinden ayrı düşünmek mümkün olmasada; söz konusu çalışmanın belli bir zaman dilimiyle sınırlandırılması zorunluluğu hem de Türkiye’de Özal’ı yıllarda gerçekleşen olayların temel özelliklerinin taşıdığı bütünselliğin korunması amacıyla bu çalışma 1980-1993 yılları ile sınırlı tutulmuş; bu nedenle Turgut Özal’ın vefat ettiği ve Türkiye’de yeni bir dönemin başladığı 1993 yılı, çalışmanın bitim tarihi olarak seçilmiştir.

1980-1993 yılları arasında Türk basını başlıklı bu çalışma ile basın tarihimizi yakından ilgilendiren konular incelenmiştir. Türk basınında bu dönemde ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda yaşanan değişim, basın özgürlüğü, kamuoyu demokratik yaşam ve basın mesleği bütünüyle ele alınmıştır. Bu çalışmanın eksik yönleri bulunmakla birlikte basın tarihi araştırmalarına ışık tutacağı umulmakta ve gelecekte yapılabilecek her türlü çalışma için araştırmaya değer bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.¹

¹ Bu çalışma, 1999 yılı Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Bölümü’nde Doç. Dr. Ümit Atabek danışmanlığında Mürşide Balaban tarafından hazırlanan “1980-1983 Yılları Arasında Türk Basını” adlı Yüksek Lisans Tezi’nin incelenmesiyle ortaya çıkmıştır. Çalışma konumuz olan Yüksek Lisans Tezi için çalışmanın devamında A.g.t. “Adı geçen tez” ifadesi kullanılmıştır.

2. KONUSU

Bu çalışmanın konusu üç bölümden oluşmaktadır. İlk Bölüm’de 12 Eylül askeri yönetiminin doğrudan doğruya basına yönelik yasal ve idari uygulamaları, müdahalenin basın üzerindeki etkileri, basın mensupları ve kuruluşların yönetimle olan ilişkileri ile basın özgürlüğünün niteliği ve sorumluluk fikrini konu alan yaklaşımlar; 1982 Anayasası’nda yer alan hukuki düzenlemeler, özgürlük düşüncesi, meslek ilkeleri, sansür ve oto sansür uygulamaları konu alınmıştır. İkinci Bölüm’de ulusal basın esas alınarak basın mesleğinin ve basın mensuplarının sorunları ile bu sorunlara dair çözüm önerileri; bu dönemde belirginleşen tekelleşme, holdingleşme ve ticari basın anlayışı, gazetelerin ekonomik sorunları, tiraj, dağıtım, zamlar ve dışa bağımlılık konuları incelenmiştir. Üçüncü Bölümde ise demokrasi konusu ve basının işlevleri, basın-siyaset, gazeteci-siyasetçi ilişkileri, basın-kamuoyu ilişkisi veya basının kamuoyuna karşı sorumluluğu, basının güvenilirlik sorunu ve basın-okuyucu ilişkileri ile bu dönemde basında gözlenen değişim olgusu ele alınmıştır.

3. İÇERİĞİ

Türkiye 12 Eylül darbesi ile yeni bir dönme girmiş ve devletin bütün kurumları gibi basın da müdahaleden etkilenmiştir. Bu dönemde bazı gazete ve dergilerin yayınları ya durdurulmuş ya da kapatılmıştır. Yine bu dönemde 927 yayın yasağı getirilmiş; gazeteci ya da yazarlara uzun süreli mahkûmiyet verilmiştir. Ayrıca basın yayın organlarına sınırlamalar getirilmiş, hapis, sansür ve kapatma cezaları uygulanmıştır.²

12 Eylül öncesinde basının tavrı hakkında önceki müdahalelerden farklı olarak askere davetiye çıkaran bir basının olmadığını görülmektedir. Buna karşılık askerin yönetime el koymasının basında beklenen bir olgu olduğu belirtilmektedir. 12 Eylül döneminde gazetelerin emir komuta altına alınmış; itaat etmeyenler ise kapatılmıştır. Ancak bazı yazarların aile dostu generallerle kurdukları dostluklar sayesinde bazı gazeteler tekrardan açılmıştır. Müdahale sonrası siyasi haberler yerine magazin haberlerine ağırlık verilmiştir. Askeri yönetimi eleştiren yazıya hiç yer verilmemiş aksine askeri destekleyen hatta öven yazılar yazılmıştır. Ayrıca 1982 Anayasası’nın referandumunda gazeteler kabul edilmesi yönünde yayın yapmışlardır. 12 Eylül 1980’den 6 Kasım 1983 Seçimleri’ne kadar gazeteciler tam anlamda habercilik yapamamışlardır. Bu dönemde gazeteler sansürden bunalmış, sadece askeri bildirilere yer verilmiş ve gazetelerin içerikleri sürekli kontrol altında tutulmuştur.³

Yerel basının askeri müdahaleden olumsuz etkilendiği gözlenmiştir. İçinde buldukları ekonomik sıkıntı sebebiyle kapanmak ya da el değiştirmek zorunda kaldıkları görülmüştür. 12 Eylül ile birlikte sivil toplum örgütleri kapatılmış işlevsel olamasada basın ayakta kalabilmiştir. 1983 Genel Seçimleri’ni kazanan Turgut Özal ve hükümetinin yumuşak tutumu basını rahatlatmıştı. Özal gazetecilerle ilk röportajında ‘‘Basından memnunuz’’ diyordu. Ancak sivil yönetime geçilmesine rağmen askeri yönetimden kalan uygulamaların basın üzerinde uzun süre etkisini sürdürdüğü gözlenmiştir.⁴

Basın özgürlüğü düşünce özgürlüğünün bir gereğidir. Özgür basın olmadan demokrasi ya da insan haklarından söz edilemez. Basın özgürlüğü bireylerin doğru haber alma ve bilgi edinme hakkıdır. Bu doğrultudan gazete kurma, basma ve dağıtma hakkı ile gazetecilerin görevlerinin serbestçe yapabilmeleridir. Düşüncelerini kitle iletişim araçlarıyla kitlelere aktarabilmektir. Bunun için haber alma hakkı yani basında çalışanların haberlere ulaşması gerekir. Ayrıca kamuoyunun habere ulaşabilme özgürlüklerinin sağlanması da gereklidir. Basın özgürlüğünün olması için halkın desteğinin sürdürülmesi bu da basına olan güvenin sağlanmış olmasına bağlıdır. Basın özgürlüğünü hedef alan her türlü müdahale ve engellemelerin ortadan kaldırılması gerekir. Bu bağlamda yapılması gereken medya mevzuatını özgürlükçü kılmak için gerekli düzenlemeleri yapmak ve haber alma hakkı önündeki her türlü engeli ortadan kaldırmaktır.⁵

Basına tanınan özgürlük ve bağımsızlığın hiçbir zaman kötüye kullanılmaması, her hürriyet gibi basın hürriyetinde sorumluluğu beraberinde getirdiği; bu sorumluluğun basına verilen serbest alana karşılık geldiği, basın mensubunun bu alanda keyfi hareket edemeyeceği yahut sınırların aşılması halinde basın yayın suçlarının tatbiki gerektiği ifade edilmektedir. Bütün özgürlüklerde olduğu gibi basın özgürlüğünün de toplum yararı açısından sınırlanması gerektiği, Anayasanın 28. Maddesinde basın özgürlüğünün kişinin onur ve saygınlığının korunmasına dair Medeni Kanun’un 24. Ve Borçlar Kanunu’nun 49. Maddesi hükümleriyle sınırlandırıldığını; haber verme hakkının bu sınırlar içinde kaldığı sürece hukuka uygun

² Türkiye’de bahsi geçen yıllarda basın davalarının toplamı iki binin üzerindeydi. Yargılanan yazar ya da yayıncı üç bini geçiyordu. İki bin yılı aşan hapis cezası istenmiştir. A.g.t. s.1-2.

³ A.g.t. s.3-5.

⁴ A.g.t. s.5-7.

⁵ A.g.t. s.9-13.

olabileceği, aksi halde kamu yararı ile kişilik hakları dengesinin bozulacağı ve bu hakkın hukuka uygunluktan söz edilemeyeceği belirtilmektedir.⁶

Meslek ilkelerine bağlılık sorumlu gazeteciliğin ilk ve en önemli şartı olduğu; basın mensuplarının da meslek ahlakına ve ilkelerine bağlı olması gerektiği vurgulanmıştır.⁷ 1982 Anayasası 28. Madde'sine göre "Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz. Devlet basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır." Anayasanın 28. Maddesi basın özgürlüğünü teminat altına almayı amaçlamıştır. Anayasa da basına özel bir yer verilmesinin sebebi; sıradan bir ticari faaliyet olarak görülmemesidir. Basına verilen önem 28. Madde'nin yanı sıra 29. 30. 31. 32. maddelerde basın özgürlüğü ile ilgili hükümlere yer verilmiştir.⁸

Haber veya bilgi akışının devlet tarafından denetlenmesine sansür denir. Türkiye'de 12 Eylül 1980 ile 1993 yılları arasında sansür uygulamaları gözlenmiştir. Özellikle darbeden sonra basın üzerinde yoğun bir sansür uygulanmıştır. İktidarlar basının toplum üzerindeki etkisini bildikleri için çeşitli uygulamalarla basını kontrol altına almak istemişlerdir. Oto kontrol toplumun olağanüstü koşullarda bulunduğu dönemlerde, yönetimin isteği doğrultusunda uygulanan bir yöntemdir. 12 Eylül müdahalesinden sonra, askeri yönetimin basın üzerinde uyguladığı baskı nedeniyle, yönetim ile ters düşmemek için basın oto sansürü uygulamıştır. Burada amaç ilişkilerini iyi tutmaktır. Gazetede yer alacak haberler önce muhabir, sonra da gazete yönetimi tarafından sansür edilmiş; muhabir haberi yazmadan önce, gazete yönetimi de haber yazıldıktan sonra yönetimin hoşuna gitmeyecek bilgilere yer vermemişler; aksine ilişkilerini koruyacak bir üslubu tercih etmişlerdir. Bu nedendir ki, bu dönemde basın gerçek anlamda özgür değildir.⁹

Bu dönemde basında en belirgin değişme 'tekelleşme' sorunudur. Bu süreçte bir gazete sahibi birçok gazete ya da basın yayın kuruluşunu alabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde tekelleşmeyi engelleyecek yasalar yapılmıştır. Buna göre örneğin gazete sahipleri televizyon sahibi olamamaktadır. Basın da tekelleşmenin sakıncalı sonuçları olacağı savunulmaktadır. Tekelleşme basında çoğulculuk için tehdit oluşturmaktadır. Her ne kadar gazete ve televizyon kanalı gibi kitle iletişim araçlarının sayısı çoğalsada bunlar bir veya birkaç kişinin emri altına girerse, doğru haber alma özgürlüğünden söz edilemeyecektir. Bu durumda basında tekelleşmenin sadece belli kişi ya da grupların sesinin duyulması anlamına geleceği, diğer kesimlerin sesini duyurma imkanının olamayacağı görülecektir. Bu durum en başta toplumdaki demokratik ortamı sınırlandıracaktır. Tekelleşme ile çok sayıda gazetenin yayınlanıyor olması çoğulculuğun olduğunun bir kanıtı olamaz. Aksine basının giderek tek sesli hale geleceğinin kanıtıdır. Belli kesimler diledikleri konuyu gündeme getirirken, diledikleri konuyu da medyaya yansıtmayacaklardır. Böylelikle medyanın temel görevi olan objektiflikten söz etmek mümkün olamayacaktır. Basın çalışanları işverene bağımlı hale de geleceğinden nihayetinde gerçek anlamda gazetecilik yapmak mümkün olamayacaktır. Ulusal basının en önemli sorunu tekelleşme olduğu ve basın üzerinde etkileri olumsuz olacaktır. Bunun önlenmesi için sermayenin halka yayılması gerekmektedir.¹⁰

Türkiye'de basında holdingleşme sermayenin varoluşu sebebini ticari çıkarlara bağladığı ve bu maksatla doğru habercilik ile bilgilendirmeyi geri plana ittiği görülmüştür. Gazetecilik haliyle asıl işlevinden sapmış, doğru haber yapmak yerine, ticari yönü ağır basan bir hale bürünmüştür. Bu maksatla iktidar sahipleriyle yakın ilişkilere girilmiş; doğruları yanlış, yanlışları doğru gibi göstermek ve olayları gizlemek ya da ön plana çıkarmak suretiyle doğru habercilikten sapmışlardır. 1980'lerden itibaren gazeteyi sadece ticari bir kurum olarak görenler olmuştur. Neticede bu çıkar ilişkilerinin basın ahlakını olumsuz yönde etkilediği ve çıkara dayalı bir sistem kurulduğunu; bunun da basının saygınlık ve güvenilirliğini kaybettiği görülmüştür.¹¹

Gazeteler ticari çıkarlar için araç olarak kullanılmıştır. Gazetelerin bu dönemde kazançlarının %70'i reklam gelirlerinden oluşmaktadır. Reklam gelirinin bu kadar fazla oluşu gazeteyi reklam verenlere bağımlı hale getirmiştir. Bu bağımlılık gazetelerin içeriğini de etkilemiş; haber ve yazılar reklam verenlerin çıkarları doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu durumda amaç haber bilgi iletimi değil, kâr olmuştur.¹²

⁶ A.g.t. s.13-14.

⁷ A.g.t. s.16.

⁸ A.g.t. s.18.

⁹ A.g.t. s.21-24.

¹⁰ A.g.t. s.28-36.

¹¹ Basın kuruluşlarının bankacılıktan tavukçuluğa, otomobilden pazarlamacıya kadar bin bir çeşit alanda faaliyet gösteren holdinglerin bir parçası olması gazeteleri bu ticari kuruluşların reklam bülteni haline getirmiştir. A.g.t. s.37-39.

¹² A.g.t. s.40.

Gazetelerin giderlerinin fazla oluşu ilan ve reklam gelirlerinin düşük oluşu zarar ettiklerini göstermektedir. Bu zarar gazetenin bağlı olduğu şirketin diğer alanlarından elde edilen kazanç ile kapatıldığı bilinmektedir. Gazeteler bu dönemde düşük faizli uzun vadeli krediler kullanmışlardır. Öte yandan kâğıt makine gibi teknik araçlar sağlanması; posta, telefon, ulaşım ve haberleşme ile vergi muafiyeti gibi kolaylıklarla desteklenmişlerdir. Gazetelerin 1980 sonrasında “Basın İlan Kurumu” aracılığıyla verilen resmi ilan ve reklam gelirleri düzenli bir artış göstermiştir. Ancak resmi ilan ve reklamlardan sağlanan gelirlerin yetersiz olması karşısında gazeteler özel sektör ilan ve reklamlarına bu dönemde çok yer vermişlerdir.¹³ Gazeteler ilan ve reklama bu kadar çok yer verdiklerinde ilan ve reklam veren şirketlerin etkisi altına girmişlerdir.¹⁴

Basının bu dönemde yaşadığı önemli sorunlardan biri de şans oyunları ve promosyondur. Kupon karşılığı hediye vermek şeklinde olan uygulamaların aslında gazetenin tirajını artırmayı amaçlamaktadırlar. Zaman içerisinde promosyon uygulamaları bir malın pazarlanması veya satışı şekline dönüşmüştür. Gazeteler tirajlarını artırmak yerine, pazarlama ve kazanç hedefinin aracı haline gelmişlerdir. Promosyon harcamaları gazetelere büyük mali külfetler getirmiş, bu da gazete fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Gazete okuyucusu önceden gazeteyi haber almak veya bilgi edinmek amacıyla alırken; bu dönemde eğlenmek, şansını denemek veya promosyon ürünü almak ve kupon biriktirmek için gazete almışlardır. Sonuçta bu durum gazeteciliğin gerçek işlevinden uzaklaşmasına neden olmuştur.¹⁵ 1980’li yıllarda gazetelerin tiraj artırmak, bununla birlikte satış ve karlarının yükseltmek amacıyla çeşitli yollara başvurdukları görülmüştür. Promosyon sayesinde tirajlarda nispi bir artış olmuştur. Aslında bu artış okuyucu artışı değildir. Zira tüketici gazeteyi okumak için değil promosyon için satın almaya başlamıştır.¹⁶

İnceleme konusu olan dönemde baskı teknolojisi ve ulaşım araçlarındaki gelişmelere rağmen gazetelerin halen dağıtım sorunları çözülememiştir. Talep yetersizliği, ekonomik yetersizlik ve güvenlik gibi nedenlerle gazetelerin yurt içi ve yurt dışı dağıtım sorunları giderilememiştir. Yurt içinde büyük şehirlerde yurt dışında Almanya gibi bazı ülkelerde dağıtım hızlı bir şekilde yapılıyorken küçük şehirler ya da küçük yerleşim yerlerine dağıtım yapılamamaktaydı. Diğer taraftan dağıtım kuruluşları tirajı yüksek gazetelerden düşük, az tirajlı gazetelerden ise daha yüksek dağıtım ücreti istemesiyle, zaten mali durumu iyi olmayan gazetelerin kapanmasına neden olmuştur. Böylelikle dağıtım alanında da tekelleşme eğilimi hızlanmıştır. Bu durum karşısında alternatif dağıtım yollarına da başvurulmuştur. Örneğin gazeteler, ‘abone’ okuyuculara elden veya adreslerine dağıtılmıştır. Bu yöntem ile abone bedeli önceden ödendiği için, abone sayısında belli olduğundan satış ve iade arasında uçurum olmayacaktır. Abonelere uygulanabilecek özel indirimlerle okuyucular gazete almaya teşvik edilmiş de olacaktır.¹⁷

Kâğıt, basının en önemli maliyet unsurudur. Özellikle 1980’den itibaren kâğıt fiyatlarına yapılan zamlar aynı oranda gazete fiyatlarına yansıtılmadığı için kâr oranları düşmüştür. 1980’den 1992’ye kadar kâğıda 27 kez zam gelmiş ve fiyatlar bu dönemde 179 kat artmıştır.¹⁸ Basının habercilikte dışa bağımlılığı da diğer bir mesleki sorundur. Gazetecilerin dış dünya ile ilgili haberlerin tamamına yakını, birkaç yabancı haber ajansından alması beraberinde bazı sorunları getirmektedir. Türk basınının haberde dışa bağımlılığının azaltılması için mali yapının güçlendirilmesi, uzman kadroların yetiştirilmesi, gazetecilerin yabancı dil bilgilerinin artırılması, dış ülkelerde bürolar açılması ve buralarda muhabir ağının geliştirilmesi gibi çözüm önerileri sıralanabilir.¹⁹

Türkiye’de 1980-1993 yılları arasında yaşanan mesleki sorunları arasında gazetecilerin eğitimi ve yetiştirilmeleri, istihdam ve iş güvenceleri, örgütlenme, ücretler ve sosyal güvenlikle ilgili çalışma koşulları ile fiziki korunma ve can güvenliği meseleleri sayılabilir. Bunlara dair çözüm önerileri şunlardır: İlk olarak, meslek içi eğitimin önemsenmesi, sürekli ve sistemli olarak uygulanmasıyla gazeteciye sorumluluklarının aşılmasını sağlayacak ortamın oluşturulması, İletişim fakültelerinde çeşitli branşlarda bilgi birikimin elde edilebilmesi için genel kültüre dair eğitimin verilmesi, Basın açısından yetişkin, deneyimli kişilerin çalıştırılması ve bunların gazetecilik dışında başka bir işle meşgul olmaması ile kendilerine yeterli ücretinde verilmesi gerekmektedir. Son olarak gazetecilerin çalışma koşulları, görev yaptıkları fiziki koşullar, örgütlenme, sosyal güvenlik hakları ve gelebilecek her türlü saldırılara karşı gerekli güvenliğin sağlanması meseleleri dikkate alınabilir.²⁰

¹³ A.g.t. s.41-42.

¹⁴ A.g.t. s.44-45.

¹⁵ A.g.t. s.46-49.

¹⁶ A.g.t. s.49-50.

¹⁷ A.g.t. s.52-55.

¹⁸ A.g.t. s.55-56.

¹⁹ A.g.t. s.59-61.

²⁰ A.g.t. s.64-72.

12 Eylül 1980’de gerçekleşen askeri müdahale demokratik hayatın kesintiye uğramasına neden olmuştur. Askeri yönetim basın hayatı üzerinde de olumsuz etkilere neden olmuştur. Basının demokrasiye geçiş sürecinde ve ara rejimin geride bırakılmasında önemli rolü olmuştur. Basın ve gazeteciler toplumda demokrasinin yerleşmesi için en önemli kurum ve kişilerdir. Demokrasinin geliştiği toplumlarda basın gerçek anlamda işlevini yerine getirebilir. Aksi takdirde demokrasiden söz etmek anlamsızdır. Basının yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü güç olarak görevini gerçek anlamda yerine getirebilmesi için anayasal teminat altında olması ve haberleşme özgürlüğünün tanınmış olması gerekmektedir.²¹

Basında yaşanan tekelleşme eğilimi, basın çalışanlarının sendikasılaştırılması, basında ticari anlayışın yerleşmesi ve gazete sahiplerinin kişisel çıkarları için iktidarla iyi ilişkiler kurma isteği basının demokrasi içindeki yerini sarsmıştır. İstisnalar dışında basında meslek ilke ve ahlakına gereken duyalılığın gösterilmediği, buna karşın bütün gazetelerin meslek kurallarına uyulduğunu iddia etmesi ancak bunun gerçeklerle çeliştiği görülebilmektedir. Basında demokrasi anlayışı içinde, bir meslek ahlakı oluşturulması zorunludur. Basın ahlakı gazetecilerin kendilerini denetleyebilmesi için de zorunludur. Basın ahlakı gazeteciliğin vazgeçilmez kuralları arasındadır.²²

Demokratik toplumda siyaset belirleyici yönetim aracıdır. Yasama, yürütme ve yargı devlet yönetiminde birbirinden ayrı üç erkdir. Basın da siyasetçiler ve iktidar ile olan ilişkileri ve halkı etkilemesi sayesinde dördüncü güç olarak kabul edilmektedir. 1980’den itibaren basının siyaset üzerindeki etkinliğinin arttığı gözlenmektedir. Siyasetçiler toplumu yönlendirmek ve muhalifleri hakkında bilgi edinmek için basını önemsemişlerdir. Bu dönemde siyasilerin medyanın gönüllü muhabirliğini yaptıkları, kendilerini öne çıkarmak, muhaliflerini kötülemek yönünde gazetecileri kullandıkları ve medyanın da bütün siyasi aktörler üzerinde yönlendirici bir rolünün olduğu söylenebilir.²³ Siyasetçiler sadece yasalar ile değil, devlet ilanlarının dağıtımı, kağıt zammı, araç-gereç ithalatı ve temininde kolaylıklar, kredi ve teşvik kullanımı, basın patronlarının diğer ticari faaliyetlerinin yürütülmesinin sağlanması, vergi muafiyetinden yararlanma, gazetecilerin milletvekili olabilmelerinin sağlanması gibi araçlarla basını denetim altında tutmuşlardır. Basının kamuoyu oluşturmada etkili olması bakımından siyasetçilerin basına ihtiyaç duymaları ve siyasi partilerin basını menfaatleri doğrultusunda yönlendirmek istemeleri nedeniyle siyasetçiler sürekli basın ile yakın ilişki içerisinde olmuşlardır.²⁴

Basının kamuoyu ile olan ilişkisi çift taraflıdır. İlki, halkın düşüncelerine sözcülük etmek; ikincisi kamuoyunu şekillendirmek yani halkın düşüncelerinin etkilemek veya yönlendirmektir. Bu ilişki sorumluluk duygu ve düşüncesi ile ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda basın toplumun duygu ve düşüncelerine saygılı, kamuoyunu olumlu yönlendirmek ve ticari kaygı yerine toplumun menfaatini gözetmek gibi sorumluluk anlayışının zorunlu kıldığı tutum ve davranışları gözetmek zorundadır.²⁵

Türkiye’de 1980’li yıllarda gazeteci-okuyucu ilişkisi değişmiştir. Basın-okuyucu ilişkisinde en önemli değişiklik okuyucuların gazetelere olan güvenlerinin azalmasıdır. Okuyucu artık eskisi gibi gazetesine güven duymamaktadır. Bu güvenin azalmasında en önemli sorumluluk payı; yayın politikalarıyla habercilik anlayışı, üslubu, tarafsızlık ve tutumlarından dolayı gazete yönetimleri ve gazetecileridir.²⁶

Bu dönemde basında en önemli değişiklikler, basının sermaye yapısı ve yayıncılıktaki hedef ile önceliklerin değişmiş olmasıdır. 12 Eylül sonrasında basında önem kazanan ilgi alanlarından ikisi ‘ekonomi’ ve ‘spor’ olmuştur. Gazeteler bu dönemde eskiye oranla ekonomi ve spor haberlerine daha çok yer vermişler, bağımsız ekler ile ayrı gazete yayınlamışlardır. 1980’li yıllar ın başında birçok gazetenin ekonomi sayfası bile yokken, ekonomi basınında hızlı bir gelişme yaşandı. Artık gazeteler ekonomi sayfaları hazırlamaya, ekonomi haberlerine daha çok yer vermeye başlamıştır. Bu dönemde birçok gazetenin ekonomi ekleri yayınladığı gözlenmektedir.²⁷

Bu dönemde yine basının ‘spor’a olan ilgisi de artmış, çok sayıda gazeteci, spor haberciliği için seferber edilmiştir. Tirajla 60 bin ile 140 bin arasında değişen Fotospor, Fotomaç ve Spor gazetelerinin varlığı, toplumun sporu ne denli benimsemiş olduğunu göstermektedir. Basında içeriğe dair değişikliğin sadece ekonomi ve spor ile sınırlı olmadığı, bu dönemde ayrıca magazin haberlerine de çok fazla önem verildiği görülmüştür. Magazin haberleri için renkli sayfalar hazırlanmış, özel ekler verilmiştir. Bu çeşit faaliyetler insanları bilgilendirmekten çok, boş vakitlerini eğlenceli bir uğraşla geçirmelerini amaçlayan magazin ve

²¹ A.g.t. s.80-81.

²² A.g.t. s.82-86.

²³ A.g.t. s.88-89.

²⁴ A.g.t. s.91-92.

²⁵ A.g.t. s.93-94.

²⁶ A.g.t. s.97-98.

²⁷ A.g.t. s.99-100.

spor gibi içeriklerdir. Sonuçta bütün bu uğraşların geniş kitleler tarafından ilgi gördüğü ve gazetelerin tirajını artırdığı söylenebilir.²⁸

Bu dönemde Türk basını teknolojik açıdan büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Modern dizgi ve baskı teknikleri kullanılmaya başlanmış, dağıtım araç ve teknikleri de gelişmiştir. Haberleşme araçlarındaki teknolojik gelişmeler yakından izlenmiş; telefon, telsiz, televizyon, faks, bilgisayar ve internet gibi teknolojik araçlar yoğun biçimde kullanılmaya başlanmıştır.²⁹

4. SONUÇ

Bu çalışma ile basın özgürlüğünün sınırları ve kullanılış şekli, gazetecilerin sorumluluk anlayışı, basın meslek ilkelerine uymak, toplumun değerlerine saygı, kamuoyunu olumlu yönde yönlendirme ve toplumsal değerlere bağlılık, ticari kaygılar yerine toplumun faydasını gözetmek gibi sorumluluk anlayışının gerekliliği vurgulanmıştır. Basın-okuyucu arasında bir güven probleminin yaşandığı ve okuyucun gazetelere güvenmediği; gazetelerin yayın sorumluluklarının ihmal ettiği, gazetecilerin topluma arka çevirdiği; haberleri taraflı, objektiflikten uzak verdikleri; gerçekleri gizleyerek olayları görmezden geldikleri, bazı olayları gereğinden fazla ön plana çıkarttıkları gündemi yönlendirdikleri gözlenmiştir. Basının sermaye yapısı ve yayıncılıktaki hedef ve önceliklerinin değiştiği; gazetelerin ya ticari veya sınai faaliyette bulunan ve gazetecilikle ilgisi bulunmayan sermayedarların eline geçtiği ya da basın mesleğinden gelen ve asıl işi gazetecilik olan gazete sahiplerinin ayrıca ticari faaliyetlerde bulunmaya başladıkları; bu eğilimin sermayenin tek elde toplanmasını, holdingleşme ve tekelleşmenin hızlanmasını sağladığı; holdingleşme ve tekelleşmenin ise ticari çıkarların ve maddi menfaatlerin ön plana çıkmasına, gerçek anlamda habercilik ve gazeteciliğin geri plana itilmesine sebep olduğu görülmüştür.

Basında bütün bu gelişme ve değişimler eksik ya da yanlış bulunabilir. Günümüzde her kesim basından şikayetçidir ve basının daha saygın ve güvenilir olması gerektiği savunulmaktadır. Ayrıca basının her yönüyle değişmek, daha kaliteli haber yapmak, yeniden yapılanıp toparlanmak ve kendini yeniden tarif etmek zorunda olduğu da ifade edilmektedir.

KAYNAKÇA

Balaban, M. (1999). *1980-1983 Yılları Arasında Türk Basını*. [Yüksek Lisans Tezi], Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Bölümü.

²⁸ A.g.t. s.101.

²⁹ A.g.t. s.102.